

СПОРЪТ ЗА НЕКРАСОВ

Лазар Цветков

Сякаш в съгласие с познатия Марксов девиз на Некрасов е бил отреден жребият на борбата. Борбата е станала съдба на поета, неотлъчен спътник от най-ранните до последните му години, творчески импулс и в радост, и в скръб, и в здраве, и в болест. Той се е борил с перо и слово, с мисъл и дело, с личен пример и със саморазказание — воин на своя пост.

Има и други поети борци, поети воини. Изобищо в епохите на социални революции и народоосвободителни движения борческо-гражданското начало в поезията рязко се засилва. В наше време дори фалшиво и претенциозно звучат съчетанията „кротка и тиха муза“, „тих и незлоблив поет“ — сякаш опитомен тигър в бална зала. Днес с войнствена революционност и граждански патос никого не ще удивих. Недоумение буди по-скоро аполитичността, бягството от страстите на деня. И поезия, и стихотворец трябва да воюват за граждански идеали, за високи социални цели. Несъмнено в категоричното утвърждаване на тази истина огромен дял има Некрасов.

Това е така. Но и най-новата история предлага все пак броени примери на такива монолитни, цялостни и всеотдайни борци в живота и в поезията като Некрасов. „Рицари на час“, да, с всяка по-изгодна житейска конюнктура; герои на деня, на годината, естествено щом епохата ти повери мисията на идеен глашатай, макар и за относително кратък срок, но „рицари без страх и упрек“, воини творци от предния край на барикадата, готови да изгорят в борбата дори с цената на анонимна саможертва — никога не са били много. Какво да кажем за съчетанието на борец със силен поетически талант?

Воин по рождение, воин по призвание, воин по съдба — именно такъв е бил Некрасов, такъв е останал и в нашето съзнание. За него е нямало минути на отдых и съзерцание, на бездейна поетическа мечтателност. Той никога не е бил спокоен мъдрец и хладен наблюдател. Самовглъбяването, равностметката, тези вечни предшественици на творческа парализа или на нов душевен подем за Некрасов са били проверка на достигнатото, преглед на поетическите амуниции — набиране на сили за ново сражение. Тъй боец, на крак превързал рана, влиза отново в бой.

Още в ранни детски дни невръстното момче ще се опълчи срещу помешническия произвол и беззаконие с далеч недетско безстрашие. И като юноша ще носи кръста на „унижените и оскъбените“ в борбата за съществуване, за хляб наситен, за място под оскъдното петербургско небе. Не ще закъснее борбата за правото на глас в изкуството, така скъпернически отпускано от силните на деня. Ще дойде и борбата с бюрокрацията, с порядките, с цензурата — за всеки писан ред, за всяка публична проява Некрасов ще се бори и срещу приятелите, откльо-

SOMMAIRE

150 ans de la naissance de N. A. Nekrassov

Lazar Tzvetkov — La discussion sur Nekrassov	3
Pentcho Slavéïkov — Henri Heine (article inédit)	21
Christo Radevski — Sur les mémoires	38
Dmitriï F. Markov (Moscou) — Questions théoriques et méthodologiques de l'étude comparée des littératures slaves	45
Athanase Natev — Conflit et acte	66
Guéorgui Tzanev — La critique comme prose de caractère idéologique	85

Voix poétiques d'aujourd'hui

Vania Boïadjieva — Slav Chr. Karaslavov	99
Kiril Topalov — André Guermanov	104

A travers la presse étrangère

Lu dans les revues littéraires de l'URSS, Bundesrepublik, Pologne, Espagne, Italie	115
--	-----

Revue

Deux opinions sur un livre:	
Todor Kirov — „A History of English literature“, par Marco Mincov	129
Vladimir Philippov — „A History of English literature“, par Marco Mincov	137
Katia Baklova — Ecrivains bulgares parlent d'eux-mêmes et de leur œuvre, Recueil	142
Yordan Vassilev — „Le génie et son conseiller“, par Tzvetan Stoïanov	144
Pètre Tonkov — „Vivre avec les passions et les idées de l'époque“. Recueil (en russe)	146

СП. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ ПРИЕМА ЗА ПУБЛИКУВАНЕ СТАТИИ С ОБЕМ
ДО 40 СТАНДАРТНИ МАШИНОПИСНИ СТРАНИЦИ, РЪКОПИСИ, НАДВИШАВАЩИ
ТОЗИ РАЗМЕР, НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

на редакцията: сп. Литературна мисъл, бул. Витоша 39, София Ц., тел. 88-42-89

Адреси — на администрацията: Издателство на БАН, София 13, ул. 36, бл. IV, тел. 72-44-11.
Абонаменти се внасят във всички пощенски станции или по с-ка № 96Т 115 БАН — Софийски
градски клош

Технически редактор К. Иванова

Коректор Ел. Котева

Дадена за набор на 14. I. 1972 г.

Подписана за печат на 14. III. 1972 г.

Печатни коли 9,50

Издателски коли 11,31

Формат 71×100/16

Тираж 2300

Поръчка 136

Изд. индекс 4668

Напечатана в Печатницата на Издателството на БАН

SOMMAIRE

150 ans de la naissance de N. A. Nekrassov

Lazar Tzvetkov — La discussion sur Nekrassov	3
Pentcho Slavéïkov — Henri Heine (article inédit)	21
Christo Radevski — Sur les mémoires	38
Dmitriï F. Markov (Moscou) — Questions théoriques et méthodologiques de l'étude comparée des littératures slaves	45
Athanase Natev — Conflit et acte	66
Guéorgui Tzanev — La critique comme prose de caractère idéologique	85

Voix poétiques d'aujourd'hui

Vania Boïadjieva — Slav Chr. Karaslavov	99
Kiril Topalov — André Guermanov	104

A travers la presse étrangère

Lu dans les revues littéraires de l'URSS, Bundesrepublik, Pologne, Espagne, Italie	115
--	-----

Revue

Deux opinions sur un livre:	
Todor Kirov — „A History of English literature“, par Marco Mincov	129
Vladimir Philippov — „A History of English literature“, par Marco Mincov	137
Katia Baklova — Ecrivains bulgares parlent d'eux-mêmes et de leur œuvre, Recueil	142
Yordan Vassilev — „Le génie et son conseiller“, par Tzvetan Stoïanov	144
Pètre Tonkov — „Vivre avec les passions et les idées de l'époque“. Recueil (en russe)	146

СП. „ЛИТЕРАТУРНА МИСЪЛ“ ПРИЕМА ЗА ПУБЛИКУВАНЕ СТАТИИ С ОБЕМ
ДО 40 СТАНДАРТНИ МАШИНОПИСНИ СТРАНИЦИ, РЪКОПИСИ, НАДВИШАВАЩИ
ТОЗИ РАЗМЕР, НЕ СЕ РАЗГЛЕЖДАТ ОТ РЕДКОЛЕГИЯТА

на редакцията: сп. Литературна мисъл, бул. Витоша 39, София Ц., тел. 88-42-89

Адреси — на администрацията: Издателство на БАН, София 13, ул. 36, бл. IV, тел. 72-44-11.
Абонаменти се внасят във всички пощенски станции или по с-ка № 96Т 115 БАН — Софийски
градски клош

Технически редактор К. Иванова

Коректор Ел. Котева

Дадена за набор на 14. I. 1972 г.

Подписана за печат на 14. III. 1972 г.

Печатни коли 9,50

Издателски коли 11,31

Формат 71×100/16

Тираж 2300

Поръчка 136

Изд. индекс 4668

Напечатана в Печатницата на Издателството на БАН

неговите поетически антиномии. В това диалектическо взаимопроникване ние бихме видели указание за трайно, непреходно значение на твореца. Само средните дарования са признати и неоспорвани. Бихме желали да видим противоборство на радикални обществени сили и естетически вкусове. Именно оспорваните поети са обект на кръстосан огън. И това несъмнено е така. Както ще видим по-късно, Некрасов действително е бил пробен камък за идеологически и политически позиции.

Но това е само една страна на въпроса. Съществува обаче и друга: спор в истинския смисъл на думата, спор за усвояване на творческото наследство на поета. Както ще каже един от поетическите наследници на Некрасов: „И вечно в бой, покой нам только снится.“

Защото на поета е било съдено и посмъртно да се бори между признанието и непризнанието.

Спорът за Некрасов се води и в края на миналия, и в началото на нашия век. Той продължава и днес. Приведеният от К. Чуковский разговор: „Обичате ли Пушкин? Не, аз обичам Некрасов“ или „Обичате ли Некрасов“, „Не, аз обичам Пушкин“¹ свидетелствува не само за естетическа поляризация на класова почва. Прогресивни хора е имало и сред пушкинистите, и сред некрасовистите. Не, този разговор точно фиксира неединодушието, недостатъчната категоричност в признанието на Некрасов. А, от друга страна, той ясно показва, че и непризнанието е несolidно, щом търси за аргумент противопоставянето на Пушкиновия гений.

Спорът за Некрасов е наистина сложно явление. То има социални страни, сравнително добре изяснени. Хвърлена е обилна светлина и върху естетическата му същина.²

Но той има и социално-психологическа подоснова, крайно повърхностно долавяна и почти никак неразработена. А между впрочем именно тя е благоприятният терен за фалшификации и извращения на Некрасовото творчество, за наслоени антинекрасовски предубеждения и предразсъдъци, за прекрояване или замълчаване на Некрасов в антикомунистически дух.

Народният читател се е сродил здраво с Некрасов. Възприел го е като свой поет, стиховете му — като свои песни. Може смело да се каже, че с изключение на Роберт Бърнс и Пиер Беранже едва ли е имало поет по-достъпен, по-популярен — с такава масова аудитория. Но пред шотландския си и френски събрат Некрасов има едно значително предимство. Забелязал го е още Огарьов; у другите „... народната сила още не е дорасла до делото“³, докато в Некрасовата поезия бушуват и горят, търсещи революционен изход, спящи сили народни.

А това предимство е съществено. Некрасов не се спуска до равнището на селския менталитет. Той издига народното съзнание до революционните идеи на времето, извисява го интелектуално, облагородява го естетически. При това контактът с народния читател се запазва — никакво отдалечаване от емоционалната му настройка. С особена ефективност в Некрасовите стихове се осъществява един от централните пунктове на народнодемократическата естетика за реализъм с революционни изводи. А това го прави и народен другар, и народен учител.

И като че стиховете му сами лягат на песен, и като че речта му извира направо от народния говор, интонацията, жеста, аромата — всичко е кръвно руско, народно. За това има свидетелства. По това немалко е писано. За поетическото

¹ К. Чуковский, Мастерство Некрасова, М., 1959, стр. 7.

² Вж. А. Горелов, Очерки о русских писателях, Порушенная красота, Ленинград, 1968.

³ Н. П. Огарьов, Избр. произв., т. 2, М., 1956, стр. 489.

признание това сигурно е по-меродавно от благословията на „изисканото малцинство“ дори в чисто естетически план.

Интелигентният, образованият читател обаче възприема Некрасов по-другояче. Нему, свикналият с Пушкиновата лекота и Лермонтовата емоционална съгъстеност, възпитаният по класически Державинови образци, по мраморно-пластичните строфи на Жуковски, Некрасов може да се стори „грапав“, „измъчен“, понякога „излишно бърбив“. Тютчев вече го е пренасял в тайнството на природата, Баратински го е наведнал на сериозен размисъл върху човешкото битие, Фет го е потапял в нежна поетична съзерцателност — ще го задоволи ли плебейски простият, безхитростно ортодоксалният поет.

С времето претенциите нарастват. Нашият образован съвременник познава вече и други магьосници на поетическото слово — не само руски, а и западноевропейски, американски, азиатски — средствата за масова информация ни въвеждат в световен поетически форум. В ръцете на по-модерните поети стихът се разчуи, придоби нови структурни особености, стана по-гъвкав и еластичен. В това отношение древният рапсод трудно ще издържи конкуренцията на съвременния майстор на стиха.

А и съвременната епоха прибави към Некрасовите завоевания ново политическо съзнание в поезията, друга идейно-художествена проблематика, или незасегната, или само загатната от Некрасов. Явно, днешното време поне в социалната практика на социализма преодолява голяма част от Некрасовата тематика. В тази светлина е налице известно застаряване на Некрасовата поетическа структура, особено що се касае до гъвкавостта и изразните възможности на стиха. Невинаги адекватна на съвременната душевност е и некрасовската нюансировка на мисълта и чувството. Поизхабен е и речниковият материал, и традиционните поетически конструкции.

Съществено се е изменил и народният читател на Некрасов. И по душевен кръгозор, и по политическа зрелост, и по естетически вкус съвременният селянин е оставил далеч зад себе си безропотния мужик от донекрасовско време. Неговото съзнание се изравнява със съзнанието на образования човек и естествено — поетическите му изисквания нарастват.

На фона на тези изменения действително в наши дни може да се наблюдава частично отчуждение от Некрасов. Това не е само обяснимият отпор срещу новаторството, трудната приспособимост към оригиналното поетическо явление. Не е и резултат на непреодолимо естетическо пристрастие към некрасовски антиподи. Не, механизмът е чисто психологически: ние като че се съпротивляваме на добрите впечатления от неговата лирика, съпротивляваме се понякога на собствената си любов към поета. Повечето некрасоведи обясняват това с неразбиране на взаимодействието на форма и съдържание у Некрасов.¹ Но защо тогава и днес не е преодолян дуализмът на възприятието: идейно приемаме Некрасова изцяло, дори с възторг и ентусиазъм, естетически — не всякога, понякога със съществени бележки и уговорки.

Може би това е поетическото своеобразие на Некрасов. Може би неговият натюрел съдържа трудни, априорно невинаги приемливи особености. Може би именно читателската съпротива е необходима, за да се разпали поетическият пламък, да се постигне идейното внушение. Може би. Но едно е сигурно. При Некрасов имаме не само сълястост на съдържанието и форма, а в някои случаи сме свидетели на тъкмо обратното — тяхното противопоставяне. Понякога „неизгладената“ форма е фон на дълбоко, идейно-възвущащо съдържание. Именно „неотшлифованата“ Некрасова строфа разкрива понякога неочакван, проникновен

¹ Вж. А. Горелов, Очерки о русских писателях, Ленинград, 1968, стр. 224—228.

смисъл. Именно най-свидните си поетически завети Некрасов законспирира в непертенциозни стихове.

Но дори и интелигентният читател невинаги се старае да вникне в тайната на поета. Той или приема, или отхвърля Некрасовите стихове. Оттук и радикалното разделение на некрасофили и некрасофоби. Не, в чист вид то не съществува. Ние вече свикнахме да даваме дължимото на всеки творец. Но не може да се отрече, че има такива, които обичат Некрасов, и такива, които, признавайки всичките му достойнства, не горят с неговите стихове.

Именно на почвата на това психологическо раздвоение в наши дни отново се разгаря спорът за Некрасов. И естествено — в духа на нашето време — с идеологическа окраска.

На Запад Некрасов има приятели. Колкото и странно да изглежда за страни, от които сме свикнали да чакаме „свръхмодерни наеви“, на нови школи и направления, но и за стария добър Некрасов във Франция, Италия, ГФР и САЩ са се намерили почитатели и изследователи. Види се, както скитникът се връща в домашното огнище, тъй и модернистът докосва устни до пресния извор на класическата гражданска поезия. В книгите на Ш. Курбе „Некрасов. Човек и поет“, на Ло Гато „Митът за Петербург“, на Р. Рисалити „Николай Некрасов“ Некрасов се откроява като поет с непреходно значение, велик в миналото, нужен и полезен днес. Американските русисти М. Пеперда („Николай Некрасов“) и З. Биканмайер („Николай Некрасов. Неговият живот и поетическо изкуство“) показват интернационалната значимост на Некрасовата поезия, нейното взаимодействие с поети на близки и далечни народи. Във всички поменати трудове е направен опит да се изясни „ключовата“ роля на Некрасов в руския и световен литературен процес, да се изследват нишките, свързващи Некрасов със съвременната поезия. Понякога липсва правилен методологически подход, понякога твърде съществен е данъкът на буржоазния етикет, но не липсват благородни подбуди, добри намерения, искрени симпатии към поета гражданин. При това все по-здраво се опират прогресивните западни литературоведи върху завоеванията на съветската наука за Некрасов, все по-ясни стават за тях реалните мащаби на Некрасовото творчество в световната култура и изкуство. С техните благородни усилия Некрасов разширява кръга на своите западни приятели. А това е показател за „олевяване“ на честната интелигенция на Запад.

Но на Запад Некрасов има и врагове. Неслучайно те са сред активните антисъветисти и антикомунисти. На големия поет не се прощава духовното родство с комунистическото светоусещане, революционността му, устремеността му към по-съвършен социален строй. Някои съвременни русолози и слависти побързаха да признаят Некрасов, да намалят неговото действително историческо значение, понякога — съвсем да го зачеркнат. В историята си на руската литература Марк Слоним го нарече „поетически епигон“ на Чернишевски и Добролюбов, чиято конюнктурна роля в руската поезия и обществен живот е била изчерпана още към края на осемдесетте години на миналото столетие. Г. Садерленд направо му отрича поетически талант и го зачислява в рубриката на поетите журналисти, „проводници на политическа линия“, но непревърнали творчеството в поетическа съдба. Някои твърдят, че само политическата активност е можела да изтръгне „лирически жилки от хилавето Некрасово дарование“, други обратното — че един поетически талант „е бил унищожен от политиката“, трети, че лирическият дар на Некрасов е бил неравномерен и непостоянен като „женските настроения“. Но сред тях най-откровени са тези, които направо минават през Некрасов като през празно място — все едно, че не е съществувал. Така поне е по-открито.

Напоследък, в пряка връзка с юбилеите на Ф. М. Достоевски и Н. А. Некрасов, се наблюдава нова тенденция: активното противопоставяне, идейно-

естетическото съблъскване между двамата писатели. Достоевски се награждава с всичко, от което се лишава Некрасов: прозрение, проникновеност, философска дълбочина. Некрасов се използва за фон на качествата на Достоевски, некрасовските творби — за отрицателен паралел с романите на Достоевски. Анти-историзмът, предвзетостта — тук сами оборват тезата.

Не можем да не си дадем сметка обаче за политическия прицел на подхода срещу Некрасов. Защото ясно е какво се цели с елиминирането на един от най-талантливите и идейно-последователни съюзници на социалистическо-реалистическата поезия.

Да, спорът за Некрасов се води и днес, той дълго няма да стихне. Некрасофили и некрасофоби ще кръстосват шпаги в остри идеологически схватки, поклонници и безразлични ще си разменят аргументи „за“ и „против“ Некрасов. Щастлива съдба е да бъдеш предмет на спор през вековете.

Не е ли удивително. Съществуват поети, които приживе са се овековечавали в поетически монументи. Времето ги е заличавало. Други са писали само за потомците. Потомците са ги забравяли. Трети са загивали в гонитба на слава и безсмъртие, без да постигнат и дребно признание. А поетът, който според собственото му твърдение е работил и творил само за своето време, е останал в пантеона на поезията.

Защото Некрасов живее и днес. Може би не така интензивно и мощно, както в миналото, но не по-малко пълнокръвно, цялостно и продуктивно. Той продължава да живее и днес, когато непосилният селски труд, злощастната участ на жената, безпризорното детинство, градският лумпен пролетариат са вече постоянни на историята, когато над човек не властвува призракт на материалната неосигуреност и страха за бъдещето, когато селският и градският бит са се изменили до такава степен, че много от некрасовските битовизми трябва да се търсят в етнографически речници, когато е изчезнала социалната почва, подхранваща гнева и скръбта на поета. Той, както сам с прекалена самокритичност се нарича създател на „тромав и несръчен стих“, живее във време на повишени духовни и естетически изисквания. Барьерата на нашите сърца, непреодолима за много майстори на миналото, се преодолява от Некрасов въпреки съществуващата все пак естетическа несъвместимост, въпреки инерцията на забравата, въпреки очакванията на поета. Та нали сам Некрасов е заявявал, че не чака добра дума от далечното потомство.

Може би той е сред писателите пророци, с философска проблематика прескочили границите на своето време. Не. Сам Некрасов се е чувствувал и изграждал само като писател на своята действителност. Той е бил по думите на К. Чуковский „земен човек без всякакви пориви към нетукашното, без всякакъв допир към други светове“. В един от своите приживе непечатани фрагменти той дори заявява:

Не знаю, как созданы люди другие —
мне любви и дороги блага земные.
Я милую землю, я солнце люблю,
желаю, надеюсь, страстями киплю,
И жаден мой слух, и мой глаз любопытен,
и весь я в желаниях своих ненасытен. . .

Той сам като че си е давал сметка за преходността на своята тематика, за своята заземеност във времето и неговите конкретни, животрептущи въпроси и в различни вариации е повтарял:

Но не лишусь, чтоб в памяти народной
уцелело что-нибудь из них. . .
Нет в тебе поэзии свободной,
мой суровый, неуклюжий стих.

Да, наистина, годините ни научиха да не вярваме изцяло на лични поетически декларации, да не отъждествяваме автор с лирически герой, да не вземаме самопризнанието за обективна преценка. Тъкмо днешните противници на Некрасов си служат с тези незаконни прийоми, за да обвинят творчеството му в конюнктурност, позицията му в „политически плагиат“, поетическия му дар — в земен примитивизъм. Ние добре знаем, че Некрасов по своему е разработил много вечни общочовешки въпроси, понякога дори с дълбочина и оригиналност, недостижими и за съвременни интелектуални лирици. Този въпрос заслужава специално разглеждане.

Но все пак достатъчно ли е това за „вечен живот“ на поет. Може ли постоянната и последователна земно-житейска насоченост на поетическото виждане, частичното затваряне в текущия живот, почти откритото пренебрежение към слава и признание на потомците да не намали мащаба на таланта, може ли да не отдалечи музата от духовните потребности на бъдещите поколения.

А какво ако тайната е в непреходното, неизтресливо родолюбие на поета, главният мотив на неговото творчество, смисълът на неговата поетическа дейност. Това не е обикновен патриотизъм, привързаност към родната земя. У Некрасов това е някакво тайнство, „чудо на родината своя“, когато любовта към народа става беззаветна, всепоглъщаща страст, когато грижата за родината отваря очи и за скръбното настояще, и за великото ѝ бъдеще.

А може би тайната е в неповторимата образност на поета, свързала в единна сплав всички жанрови разновидности на неговото творчество, осъществяваща всичките му идейни замисли. Да, това не са случайните, изкуствени образи на повечето поети; това са образи и точно уловени, и дълбоко прочувствувани в потайните кътчета на съзнанието; това са образи, добили огромна обобщителна сила в мащаба на Некрасовото дарование. Не всички, но много от тях ще останат. Ще останат образите на руските селяни, надигащи се на бунт срещу социалната неправда. Ще останат образите на руските жени, на майките страдалици, на селянките труженици, на интелигентните жени, потеглили с мъжете си революционери на каторга, на всички, на които Некрасов е изплел в сърцата ни безсмъртен поетически венец. Ще останат като експонати на миналото и сатиричните образи на поета: на крепостниците реакционери, на буржоазните хищници, на празните либерали, на интелигентните фантазори, на чиновници, лихвари, попове, готови карикатури за болшевишката преса. Неслучайно В. И. Ленин е прибягвал с такава охота към примери из Некрасовите съчинения. Почти няма том без тях и само по себе си това е висша оценка и атестат за политическа зрелост.

Да, всичко това несъмнено обяснява непреходното значение на Некрасовата поезия. Но все още липсва циментиращото звено, организиращата връзка, гръбнакът на това непреходно значение. Кое наистина споюва в едно неразложимо и действено цяло всички елементи на Некрасовия поетически свят, кое му придава тази неотразима сила на въздействие?

Някои биха казали — органическата слятост на гражданското и лирично начало. Несъмнено, самото име на Некрасов вече твърдо се асоциира с гражданската, социално заангажирана поезия. Тук е неговата стихия, тук са и неговите безсмъртни достижения, тук са и корените на неговата революционно-демократична естетика. Той действително е съумял да слее в неразложимо и взаимодействиращо цяло личния и обществения принцип в поезията, да извлече от тази благородна сплав максимум поетически ефект и максимум идейно-политическо въздействие. На никого от руските дооктомврийски поети това не се е удавало така пълно и хармонично. А и след Некрасов тази особено важна страна на поетическото майсторство се е постигала с немалко труд в суровата школа на живота. Дълбокото гражданско звучене на интимната лирика на Некрасов и съкро-

веният, трогателно-интимен лиризм на неговите граждански стихове наистина е феномен, достоен за удивление и подражание.

И днес ние разбираме колко субективни и едностранчиви са били много от съвременниците на поета от различни идейно-политически лагери и с различни естетически принципи в упреците си за „гръмогласна тенденциозност“, за „вестникарска публицистичност“ на неговата гражданска лирика.

И днес ние разбираме предвзетата недобросъвестност на западните противници на Некрасов с обвиненията им за вулгарно политиканствувание в стихове, за атрофия на поетическите сетива у Некрасов, за липса на тънки усещания.

Такива възгледи битуват и днес, но това е вчерашен ден, прах от канапетата на „доброто старо време“. Тъкмо голямата, непреходна, бихме казали, революционна заслуга на Некрасов в поезията е именно преодоляването на дуализма в гражданското и лирическото усвояване на света.¹ Несъмнено е актуалното значение на тази заслуга, станала вече плодотворна традиция за световната поезия (А. Твардовски, П. Неруда).

И все пак интегрирането на гражданственост и лиризм на съвременния етап се извършва по-иначе, в духа на Некрасов, но не съвсем по некрасовски. Да, запазва се некрасовската идейна целенасоченост, но се доразвиват началата на народнодемократическия естетически кодекс в повече поетически планове; остава си като непреходен образец емоционалният нерв, некрасовската острота на словото, но с по-малко обстоятелственост и разказвателност и със значително повече лирическа сюжестивност, недоговореност, философски подтекст.

Други биха посочили, че Некрасов качествено доразвива и второто Пушкиново завоевание: изображението на действителността в лиро-епическо равновесие. Неговият лирически герой се обективизира в реалистични, житейски достоверни образи, той губи своята единичност в многогласия хор на човешкото множество, неговата индивидуалност по народному груба, весела и дръзка се осъществява в общото народосвободително дело, без да губи своята неповторимост, И обратно. * Некрасов народният колектив добива личностна, индивидуална окраска, голямата мъка народна става лична, дълбоко човешка болка. И тук несъмнено всички съвременни лиро-еписци от Багрицки до Твардовски са минали Некрасовата школа и са развили нейните художествени принципи. През нея са минали и наши отечествени поети от Вазов насетне.

И все пак колко по-многопланов и разнороден е днес лиро-епическият жанр, в колко повече типологически разновидности се разгръща той, без, разбира се, да скъса с животворната некрасовска традиция.

Трети биха обърнали внимание на още един съществен принос на Некрасов в поезията. Прието е наистина да се смята, че именно у Некрасов качествено се задълбочава процесът на преплитане и взаимодействие на поезия и проза. Именно затова толкова „скандализираша“ е била появата на Некрасов с неговите делнични, сякаш злободневни стихове.

За нас това днес е естествено, от само себе си разбиращо се. Някои съвременни поети внесоха в поезията такъв прозаически баласт, така напълниха кристалните лирически съдове със сурова строителна материя, че за нас не е изненада и натурализъмът в стихове. Но в онова време, когато строгият академичен канон е отделял стиховете от прозата с каменна стена (да си припомним комичните сцени на тази тема в „Буржоата-благородник“ на Молиер), новаторското дръзновение на Некрасов е наистина безпрецедентно. Той е трябвало да се пребори с тиранията на една вековна естетическа традиция, следвана от най-велики майстори на словото. Той е трябвало да се отбранява срещу нападки отляво и

¹ Вж. С. Машинский, Эстетика революционной мысли, Вопросы литературы, кн. 11, 1971, стр. 58.

отдажно, понякога обидно драстични, понякога олимпийски спокойни, понякога хапливо иронични, но винаги агресивни, категорични. Изключително точна е по този повод бележката на Б. Айхенбаум: на XIX в. не е било така просто и леко да се примири с поезията на Некрасов. На Некрасов като че ли и посмъртно е съдено да отбива нападките на своите естетстващи врагове, радатели на модерно поетическо светоусещане. Днес един от най-главните аргументи за дискредитиране на Некрасовото творчество, повтарян и потретван в най-различни вариации в зависимост от обстановка и личен темперамент си остава „отчайващата приземеност“, пошъл битовизъм и вулгарна прозаичност на Некрасовите стихове (М. Слоним).

Но исторически прав се оказва Некрасов. В антагонистичния спор между поезия и проза той победи. И тук на този относително по-скромен участък на идейно-естетическите борби Некрасов се оказа по-прозорлив от много свои съвременници и по-напредничав от някои свои днешни събратя по призвание. Той беше предусетил по началните симптоми в еволюцията на тогавашното художествено съзнание тенденциите на бъдещото развитие на поезията и беше внесъл своя принос в тяхното ускоряване.

Днес обаче преливането на поезия и проза е стигнало фазата на „жанрова дифузия“, наречена от един остроумец „вавилонско стълпотворение на жанровете“. Този процес се е отдалечил твърде много от Некрасовата прародина. При това диномията „поезия-проза“, обогатена сама по себе си от много черти на съвременното художествено мислене, е само една от многото и сравнително по-проста разновидност на размиване жанровите граници, на взаимопроникването на жанровите компоненти. Днес ние познаваме вече и лирически подтекст на драмата, и драматично напрежение на лириката, и лирическа окраска в белетристиката, и сюжетна събитийност в поетическата изповед. В дълбочина този процес е обхванал най-интимните сфери на художественото съзнание, в ширина — и другите изкуства. Днес ние с по-голямо или по-малко основание говорим за скрупултурно изграждане на образи, за живописен колорит в лирическата изповед или за музикални интонации в белетристиката.

При всичките си новаторски постижения в областта на жанра Некрасовата поезия си остава органично синкретична, цялостно неразчленена. Това е нейна сила, но и нейна историческа ограниченост. Сила, защото той е съумял да събере жанровите разновидности на своята поезия в един мощен юмрук и без да пилее сили, без да се отплесва встрани, да го стовари по предназначение. Сила, защото според политическия момент той е могъл да маневрира ту с лирически, ту с епически, ту със сатирически средства на своята богата палитра. Сила, защото всички оттенъци на лириката, епоса и сатирата Некрасов е могъл да нахвърли на поетическо платно, за да разкрие народната мъка и печал с всичко, което я поражда, с всичко, което я следва.¹ Но макар и в значително по-слаба степен — историческа ограниченост. Защото все още липсва тая пластичност и гъвкавост на жанровите взаимопреливания, осигуряващи по-широк естетически спектър, по-многогранно опипване на развитието на живота.

С една дума, днес новаторството на Некрасов е вече проправен път в поезията, завоюван етап, и то не ни се представя с онзи изненадваща очевидност на първооткритието, както през двадесетте, тридесетте, пък и четиридесетте години на нашия век. Трудно е да свържем с него актуалната жизненост на Некрасов, неговото поетическо безсмъртие. Поети новатори винаги е имало, но малцина от тях са останали.

Товага?

Тайната е в поетическия натюрел на Некрасов — наистина необичаен, труден за асимилиране, но много личностен, органичен, плът от плътта на поета. Не-

¹ Вж. Сергей Наровчатов, Слово о Некрасове, Литературная газета, бр. 51, стр. 2.

красов е може би първият в световната поезия цялостен — роден и изграден политически поет. До него поети на политическа тема е имало: да си спомним поетите чартисти, поетите декабристи, Рилеев, Кюхелбекер. След него политическата тема в поезията рязко се засилва. Днес политическата поезия е хребетът на поезията на социалистическия реализъм. Но Некрасов пръв изгради от поезията си мощно политическо оръжие, пръв се осъзна като поет представител на определен политически лагер, пръв се потопи без остатък в горнилото на политическата борба.

Понятието граждански поет е вече твърде изтъркано за Некрасов — едва ли не превърнато в своеобразен прякор. То е и твърде тясно за многообемната поетическа индивидуалност на Некрасов. Освен всичко друго и гражданствеността в поезията, не без личните усилия на поета, става вече морално задължение, условие, „без което не може“. Граждански поети има много, но Некрасов е един.

Гражданствеността на Некрасов не е само активната връзка с обществения живот, не е само живият отклик на политически събития. Това е гражданственост съдба, поетическо виждане, творческа природа. Това е гражданственост политически заострена, активна, войнствена, настъпателна. Това е гражданственост програмна, изхождаща от виждане на действителността под определен идеен ъгъл на зрение, осъзната като делова програма за действие, насочена към ясни обществени цели и задачи. Тя е заредена с постоянно, сякаш напирало от парен котел гражданско недоволство. В нея струи и дълбоко човешко състрадание към мъката народна, и гневен протест срещу неговите причинители. Затова тя е взривителна, надигаща на крак широки народни маси. Затова тя е импулсираща, вдъхновителна в общия устрем на трудовите хора към социални преобразования. И в огнената клада на деветстотин и пета, и в пожара на Октомври, и в буйното веселие на мирния съзидателен труд проблясват мощни пламъци на Некрасовата гражданственост.

С една дума, това е гражданственост на политически поет. Този тип гражданственост има много повече общо със съвременната партийност в поезията, отколкото със социалната отзивчивост и бунтарство на донекрасовските поети. И що се отнася до настоячивостта в повдигане на обществено значими въпроси, и що се отнася до тяхното рязко емоционално акцентуване, Некрасовата гражданственост е дори по-близка до Маяковски, отколкото до поетите на шестдесетте години. Тук е налице количествен и качествен ръст на политическата тема в общия творчески комплекс, нейното обособяване и подчертаване, разработката ѝ в духа на злосторнически обществени задачи. Налице е много по-голям интерес към класовата психология на персонажа, към настроеността на обществени среди и групировки, към остро идейните конфликти на епохата.

И в духа на своята политическа гражданственост Некрасов е изграждал и началата на своята естетика. Принципна, съществено важна стъпка в сближаването на изкуството с живота и на художника с народа след Пушкин и Лермонтов, тя е много по-малко теоретична и много повече практическа, приложна. Друг е въпросът за реалното място на Некрасов в развитието на руската естетическа мисъл. То може би не е мястото на Тургенев и Толстой и във всеки случай е по-ниско от това на Чернишевски и Салтиков-Шчедрин. Но то е своеобразно, некрасовско. Некрасовият принос в естетиката не е изсяняването на въпроса за предмета на изкуството или за съотношение между съдържание и форма, въпреки че и тук той е дал ценни указания. Не, неговата естетика е естетика на революционното действие, на живото участие в политическата борба. Тя учи на жизнена, дълбока народност, на честно и принципно отстояване на граждански позиции, на органическа, монолитна свързаност на гражданственост и поезия. Не, за кулите от слонова кост не е мислил Некрасов, но той е мислил продъл-

жително и настойчиво как да предаде мисълта си по-бързо на читателя, как по-решително да събуди неговата гражданска съвест, как по-ясно да насочи съзнанието му към едни или други обществени явления. Дори в чисто естетически план приносът на Некрасов в демократизацията на поетическите жанрове ни се струва извънредно значителен. Той пръв в поезията на по-новото време разработва начините за директно идейно-емоционално въздействие, за намиране най-кратките и бързи пътища към сърцето на читателя, и което е най-важното, ефективно ги прилага в практиката си на политически поет.

Защото именно като политически поет Некрасов отразява своята конкретна историческа действителност. И като политически поет изживява своя недълъг и нелек личен живот, и пак като политически поет възприема света — природа, бит, обществена среда. Той пръв си поставя в творчеството конкретни, злободневни обществени задачи; той пръв съзнателно и всеотдайно насочва музата си във въртопа на гражданския живот; той пръв възприема и отстоява своята социална мисия като лична съдба — с всичките превратности, които я съпътствуват, с всичките жертви, които трябва да ѝ се отредят, с всичките рискове, които трябва да се очакват от нея.

Мисия по своему трагична. Тя задължава с неотстъпчива гражданска праволинейност, когато конюнктурата изисква гъвкавост и приспособимост; тя принуждава към аскетизъм, когато животът си е живот и предлага безброй изкушения; тя обрича на твърдост и безкомпромисност, когато хората са си хора, грешни земни люде и вопият за прошка и милост.

Некрасов гордо и неотклонно е следвал своята мисия. Но имало е и мигове на колебания, на изневяра на принципите, на отклонение в пролиберална насока, ясно отбелязани от Ленин. Но великият вожд на пролетариата отбелязва и обстоятелството, че Некрасов сам „горчиво е оплаквал своите грехове и публично се е разкайвал заради тях“. Приведените стихове на поетическо разкаяние принадлежат към най-доброто от Некрасовата гражданска лирика. Те ни убеждават, че и своите трагични мигове на идейно отстъпление Некрасов е изживявал като политически поет. Не с хленч и ридания, а с делова самокритичност и отговорност, не с бягство, а с ново участие в битката.

Именно като поет с определени класово-революционни позиции Некрасов е станал носител на жизнения опит и душевността на широките народни маси, с тях той е излизал на световноисторическа арена. А и народността на поета, действена, целенасочена и граждански заострена, е народност от по-нов тип. При Некрасов няма идейното нагаждане или флиртуване с демоса, характерно за много интелегентски поети. В неговата лирика поетическото слово става слово народно, глас на народа.

Защитник на онеправданите и вдъхновител на недоволните, Некрасов е бил винаги там, където е стенела и ридала неговата многострадална страна под гнета на експлоататорите, където в болка и гърчове се е раждала мечтата за народно щастие. Него са го наричали поет на страданията. И той действително е показал народните страдания като малко други — „отвътре“, на самото място като свидетел, с документализма на очевидеца по пресните следи на кървавите помешически вакханалии.

Тази тема е една от вечните теми на руската литература. Предмет на състрадателно изображение у Гогол и Тургенев, изпитание за трезвата наблюдателност на Гончаров, у Белински и Херцен народните страдания са извор на революционен негодувание, за да станат пункт в идеологическата платформа на Чернишевски и Салтиков-Шчедрин. У Толстой обаче те частично се изместват от общочовешки въпроси, а у Достоевски пораждат някои нездрави, хипертрофирани реакции. Заслугата на Некрасов е в реалистичната реабилитация на темата. Той я повдига рязко и решително като болен въпрос на деня в изключително тежка

историческа обстановка, извлича от нея революционната ѝ сърцевина и проправя път за нейното ефективно решение.

Именно като поет с идеологическа закалка Некрасов се преборва с отчаянието, породено от народната мъка. Здравите му душевни сили побеждават временните песимистични настроения. Той не абсолютизира страданието като вечна участ на човека, не търси в него духовно пречистване и обновление, не пие горчивата чаша с мазохистичното задоволство на някои негови потомци. Той търси начини и средства за неговото радикално преодоляване. И заедно с прогресивните хора на своето време ги е намирал. Тук не може да не се види предимството му пред някои съвременни апологети на отчаянието във философията и литературата.

Некрасов, един от най-близките предтечи на съвременната социалистическа поезия, е имал пълното и ясно съзнание за крайните цели на своята политическа борба, за класовата психология на своите идейни противници, за реалните възможности на буржоазното общество да се реформира; за творческата преобразователна сила на народа.

И към интимната, любовна проблематика той е подходил със свойствената си гражданска отговорност. Тук не става дума само за огромната, неосценима заслуга на Некрасов в повдигане въпроса за женската съдба до равнището на важен социален проблем. Тази заслуга е толкова безспорна, че и най-заклетите Некрасови врагове не са в състояние да я отрекат. Става дума за неговите, съвсем условно казано, камерни, лирични миниатюри, любовни изповеди. И тук му се признават достиженията в поетическото претворяване на любовното чувство. Дори му се присвоява елегантното прозвище „поетът на раздялата“. Но именно истинският, интимно разбраният Некрасов оборва и днес битувашата теза за „биологически примитив“ в любовната поезия, за наличие на „груби чувствени пориви“, за непознаване „висшата метафизика на любовта“.

Днес в условията на обществото със социалистическа нравственост ние сме в състояние да си дадем сметка каква крачка е направил Некрасов в руската любовна лирика след Пушкин и Лермонтов, плътната му органическа близост до съвременната трактовка на интимната тема. С колко тънки поетически нюанси, с колко душевна щедрост и извисеност изтръгва той от бита и житейските низости прозата на любовта, за да я направи по изразу на Чернишевски „поезия на сърцето“. И нали той въвежда в поезията наред с индивидуалния лирически герой друг конкретен човек, второто „аз“, живото усещане за ближния; нали той съумя да включи любещото човешко сърце в пъстрата многолика множественост на съдбите, в един хармоничен човешки космос. И сега, когато на Запад се правят опити за пълно екзистенциалистично транскрибиране на руската поезия, когато в литературата се търсят примери за априорния, абсолютен характер на отчуждението, когато и на Некрасов в тази връзка се отрежда мястото на „самотно излгано сърце“, ние разбираме какъв огромен принос не само в поезията, но и в цялото наше съвременно светоусещане е бодрото и жизнерадостно некрасовско преодоляване на алиениращите, обективно-исторически фактори.

Като политически поет Некрасов поставя и проблема за човека в съвременното му общество.

Наистина човешкият идеал едва прозира в „болезнено-печалния лик“ на безмълвна страдалица с „горда, упорита и прекрасна“ душа. Вярно е, че той едва добива очертания в „чернокеждата дивачка“ от „Тройка“. Но не много по-късно той израства пред нас в символичния образ на приятеля, който „упорствувайки, вълнувайки се, бързайки, крачи към една висока цел“. А в морален аспект изразът вече е станал афористичен: „любов с гневното слово на отрицание“.

Но по-късно, когато народният живот като мощна река ще се влее в поезията на Некрасов, неговият човешки идеал ще се слее с народните стремления за съзидателна сила на доброто и красотата, за мирен плодотворен труд в името на човека. Тогава в Некрасовата поезия ще се появи селянинът, готов на ратен подвиг за социалното си освобождаване, за пръв път не само в Некрасовото творчество, но и в руската литература ще се появи работникът, вестителят на нови времена. Тук, в новия свят, свят на победено насилие и грозота, свят човешки и творчески, свят преобразуван от майсторските ръце на обикновените хора, ще се разгорят пламъците на земната езическа красота, на живия тукашен живот. Това е било своеобразно философско кредо на Некрасов, принципно противостоящо на ирационалните виталистични течения на модерното време.

И именно като политически поет Некрасов се е превърнал в централна фигура в руската литература и обществен живот, в своеобразно кръстовище на идеологическия фронт. Това може би дори в известна степен надхвърля обективното му значение на поет. Той като че ли добива втори живот в приятелите си, в противниците си, в повече или по-малко талантиливи съвременници, в потомците си последователи. Не само поради влиянието му върху тях. Историята на Некрасовите привличания и отблъсквания, срещи и разминавания с Белински, Чернишевски, Добролюбов, Тургенев, Толстой, Достоевски е живата идейна динамика на руската литература, своеобразен идеологически генератор. Той като че ли разполювя лагерите в изкуството и в съвременния живот, бил е лакмусов реактив за проявяване било на демократични и революционни, било на монархически, буржоазно-либерални, консервативни или контрареволюционни позиции. Отношението към Некрасов до голяма степен спада към онези решаващи класово-идеологически показатели, които недвусмислено определят гражданския и творчески статут на писателя в спора между главните исторически сили на епохата.

И за самия Некрасов това е било решаваща проверка за идейна здравина и морална устойчивост.

Той я е издържал.